

ziemne; jako pojęcie ideologiczne nie musi oznaczać, jej zdaniem, identyfikacji z poglądami politycznymi rządu polskiego w Londynie, może mieć charakter opozycyjny. Na Warszawie, jako stolicy podziemnego państwa, skoncentrował swoją wypowiedź T. Szarota, natomiast Z. Derwiński, nawiązując do genezy terminu „państwo podziemne” przywołał na pamięć Jana Karskiego. Traktowaniu terenów włączonych do Rzeszy *en bloc* przeciwstawił się R. Wapiński, podnosząc ich faktyczne zróżnicowanie. Z kolei A. Ajnenkiel podniósł zagadnienie administracji szczątkowej, problem zmienności w czasie zasięgu terytorialnego państwa podziemnego, zaznaczając, iż pojęcie to nie jest kategorią prawną. Natomiast według A. Paczkowskiego chodzi tu o pojęcie nie tyle ideologiczne (K. Kerstenowa), ile ideowe, przy czym jeżeli przynależność do państwa jest w pewnym sensie przymusowa, to w latach okupacji była to, jeśli chodzi o państwo podziemne, sprawa moralna. Następnie M. M. Drozdowski zasygnalizował problem stosunku podziemia żydowskiego do podziemnego państwa polskiego i przeciwstawił się utożsamianiu lewicy jedynie z PKWN. Równocześnie inni dyskutanci postulowali

uzupełnić referat A. Friszke o sprawy lewicy (F. Tych) i problem „kontynuacji i zmiany” (dr Stanisław Ciesielski, Wrocław).

Zamknięcia obrad seminarium dokonał W. Wrzeński, wyrażając zadowolenie z jego przebiegu i konstatując jednak dostrzeżone słabości, zwłaszcza zbyt wielką liczbę referatów przy równoczesnym braku niektórych ze względów technicznych. Brakowało też referatów teoretycznych i dotyczących doktryn politycznych. Nowym elementem był natomiast wzrost liczby uczestników. Obrady wykazały zróżnicowanie terminologiczne, nierównomierność w przedstawianiu badanej problematyki, jej zasadniczych elementów (terytorium, ludność, władza), przewagę momentów analitycznych nad syntetycznymi, przy równoczesnym braku potwierdzenia w materiale szczegółowym niektórych twierdzeń syntetycznych. Wszystko to przemawia za kontynuowaniem spotkań historyków myśli politycznej i rozwijaniem tego kierunku badań. Wszystkie referaty z omówionego tu seminarium zostaną w przyszłości opublikowane.

LEONARD SMOŁKA

REWOLUCJA 1905 R. NA ZIEMIACH POLSKICH

Dnia 11 czerwca 1985 roku w Instytucie Historii PAN w Warszawie odbyła się, przygotowana przez Pracownię Dziejów II Rzeczypospolitej tego Instytutu, konferencja naukowa pod hasłem: „Rewolucja 1905 r. na ziemiach polskich — problemy społeczne i narodowe”. Rozpoczęcie konferencji, stanowiącej formę upamiętnienia osiemdziesiątej rocznicy wydarzeń 1905 roku, poprzedziło złożenie

kwiatów pod Bramą Straceń Cytadeli Warszawskiej.

Szeroko nakreślony program obrad wypełniło osiem referatów.

Stan badań nad dziejami rewolucji 1905 roku na ziemiach polskich przedstawił prof. dr Feliks Tych. Referent skonstatował istnienie w literaturze przedmiotu daleko idących dysproporcji — przykładowo znacznie lepiej poznana jest problematyka udziału

łu w rewolucji grup awangardowych niż klas przez te grupy reprezentowanych. Niewiele wiemy o ekonomicznych skutkach rewolucji. W naszej historiografii daje się zauważyć brak ujęć omawiających szerzej kwestie społeczne; lepiej przedstawia się stan badań nad sprawą narodową. Znaczne dysproporcje występują w zakresie poznania poszczególnych klas i grup społecznych. Najlepiej poznana jest klasa robotnicza, sporo wiemy o chłopach i ruchu chłopskim, mniej o inteligencji. Najgorzej przedstawia się stan badań nad burżuazją. Podobnie w przypadku partii — dobrze prezentuje się dorobek nauki w zakresie udziału w rewolucji PPS, lecz już SDKPiL poznana jest słabo. Widoczny jest brak całościowego ujęcia problematyki życia politycznego w dobie rewolucji. Znaczna jest liczba wydawnictw źródłowych, ale i tu istnieją poważne luki, np. w zakresie materiałów do dziejów SDKPiL oraz PPS. Brak edycji podstawowych niekiedy źródeł, np. ukazów, co jest tym bardziej rażące, że baza materiałowa jest dobrze zachowana. F. Tych zaznaczył też stosunkowo dobre zaawansowanie badań regionalnych. W zakończeniu zwrócił uwagę na potrzebę integralnego wkomponowania rewolucji 1905 roku w dzieje Polski. Referat wywołał ożywioną dyskusję. Zdaniem prof. dr Anny Żarnowskiej zaprezentowany obraz jest zbyt optymistyczny. Rewolucja 1905 roku w dalszym ciągu kojarzy się ze strajkami i akcjami bojowców, a jest to obraz zbyt uproszczony. Dokonania, lecz równocześnie niedostatki istniejącej — często przedstawiającej — literatury przedmiotu, znalazły odbicie w wypowiedzi doc. Jana Molendy. Jego zdaniem celowe byłoby badanie dziedzin, w których stanowiska różnych nurtów politycznych, aktywnych w okresie 1905 roku, były zbieżne, np. w sprawie narodowej. Motyw dysproporcji w zakresie

badań nad dziejami rewolucji powrócił w wypowiedzi prof. dra Witolda Stankiewicza, który zaznaczył, iż wynikały one w dużej mierze z założeń metodologicznych. Mówiono również o znaczeniu badań regionalnych. Ich rozwinięcie na niektóre mniej poznane obszary (np. rewolucja 1905 r. w Zagłębiu Dąbrowskim) byłoby szczególnie ciekawe (A. Żarnowska).

Kolejny referent — dr Romuald Wojna — przedstawił wpływ wojny rosyjsko-japońskiej na rozwój wypadków rewolucyjnych w imperium Romanowych. Zaznaczył, że duża przewaga militarna Rosji była w istocie iluzoryczna, ze względu na oddalenie teatru działań wojennych i związane z tym trudności komunikacyjne. W referacie wskazano główne etapy działań wojennych (Port Artur, Mukden, Cuszima) i wywołany nimi rezonans społeczny w Rosji. Zdaniem referenta nie można niedoceniać, ale i przeceniać, wpływu wojny na czas i dynamikę wybuchu rewolucyjnego.

Doc. dr Wiktoria Śliwowska zaprezentowała referat *Z problematyki związków polsko-rosyjskich w XIX w. (w przededniu rewolucji)*. Przedstawiła w nim mało znany fragment z zakresu wzajemnych związków kulturalnych, jakim był odbiór twórczości Hercena. Po 1864 roku popularność twórcy „Kołokoła” spadła tak dalece, że stopniowo popadł w zapomnienie. Wspaniały renesans Hercena wiąże się z rewolucją 1905 roku, kiedy to po jego dzieła w szerokim zakresie sięgali również Polacy.

Przebieg strajku szkolnego w 1905 roku przedstawiła dr Halina Kiepuska. Dla przebiegu strajku istotne znaczenie miało, zapoczątkowane jeszcze w końcu XIX w., znakomite zorganizowanie się młodzieży. Idea strajku dojrzywała w atmosferze ożywienia politycznego wywołanego wojną rosyjsko-japońską. Bezpośrednią przyczyną były wydarzenia 22 stycznia

1905 roku. Referentka przedstawiła przebieg strajku, postulaty młodzieży, formy uczniowskiego oporu — komplety czy też masowe wstępowanie do szkół prywatnych. Ogółem po otwarciu szkół w marcu pozostał w nich tylko co czwarty Polak. Ich miejsce zajęła głównie młodzież rosyjska i żydowska. Dalekosiężnym skutkiem strajku był rozwój polskiego szkolnictwa na wszystkich poziomach, a także — zdaniem H. Kiepuskiej — większa niż dotychczas demokratyzacja wykształcenia, gdyż miejsca, zajmowane wcześniej w szkołach przez polską młodzież inteligentką i ziemiańską, wypełnili częściowo młodzi Polacy ze środowisk uboższych. Z tą tezą polemizowała A. Żarnowska dowodząc negatywnych skutków tego procesu (pogłębienie podziałów w społeczeństwie polskim).

Dr Janusz Wojtasik omówił problem walki zbrojnej w okresie rewolucji, akcentując zwłaszcza udział PPS. Referent zwrócił uwagę na modyfikację zamierzeń po powrocie Józefa Piłsudskiego z Japonii we wrześniu 1904 roku (upadła koncepcja powstania zbrojnego); znaczenie starcia na placu Grzybowskiem w Warszawie (listopad 1904) polegało na tym, że był to pierwszy przejaw zbrojnego oporu od czasu powstania styczniowego. Pod względem wojskowym rewolucja nosiła — zdaniem J. Wojtasika — charakter wojny domowej, w której dominowała samoobrona, choć działano też zaczepnie. Powstanie łódzkie (czerwiec 1905) wykazało, że bezpośrednia konfrontacja praktycznie bezbronnym robotników z wojskiem pozbawiona jest widoków powodzenia. W referacie szeroko potraktowano kontrowersje w łonie PPS na temat form walki; przedstawiono też stosunek do walki zbrojnej SDKPiL. Wydarzenia 1905 roku stanowiły dla ogółu społeczeństwa polskiego dowód, że w warunkach osłabienia caratu walka zbrojna jest moż-

liwa. Doświadczenia walk 1905 roku wykorzystywano w późniejszych działaniach niepodległościowych. W dyskusji zwracano uwagę na nowe, nieznane wcześniej w tej skali, formy walki — partyzantka miejska (np. prof. Andrzej Ajnenkiel). Anna Żarnowska polemizowała z określeniem „powstanie łódzkie”, eksponując defensywny charakter walki robotników w czerwcu 1905 roku. Jej zdaniem w referacie przeceniono osobistą rolę J. Piłsudskiego, np. w zakresie kontaktów z Japonczykami.

Wpływ wydarzeń 1905 roku na ruchy młodzieżowe znalazł odbicie w referacie mgra Mariana Mischczuka. Referent stwierdził, że pod wpływem wydarzeń 1905 roku niektóre z organizacji młodzieżowych przeszły charakterystyczną ewolucję. Najbardziej znaczący jest tu przykład Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, który odszedł od Ligi Narodowej. W referacie zawarto informacje na temat okoliczności powstania „Zarzewia” i jego roli w przygotowaniu kadr do przyszłej walki o niepodległość. Część referatu wypełniło omówienie form organizowania się młodzieży wiejskiej i socjalistycznej. Organizacje młodzieżowe w dobie rewolucji 1905 r. łączyło dążenie do odzyskania niepodległości, czego późniejszym efektem był liczny udział młodego pokolenia w polskich formacjach zbrojnych w latach I wojny światowej.

Prof. dr Krzysztof Groniowski przedstawił referat *Polonia amerykańska w dobie rewolucji 1905 r.* Główną jej organizacją był Związek Narodowy Polski skupiający ok. 45 tys. osób. Elementem łączącym Polonię wobec wydarzeń lat 1904—1905 były nastroje sympatii wobec Japonii. K. Groniowski ukazał rozwój akcji solidarnościowych z krajem, których natężenie przypało na listopad 1904 roku (miało związek z mobilizacją w Królestwie Polskim). Jak wykazał referent, z okresem rewolucji wiązał się początek or-

REWOLUCJA 1905 R. NA ZIEMIACH POLSKICH

Dnia 11 czerwca 1985 roku w Instytucie Historii PAN w Warszawie odbyła się, przygotowana przez Pracownię Dziejów II Rzeczypospolitej tego Instytutu, konferencja naukowa pod hasłem: „Rewolucja 1905 r. na ziemiach polskich — problemy społeczne i narodowe”. Rozpoczęcie konferencji, stanowiącej formę upamiętnienia osiemdziesiątej rocznicy wydarzeń 1905 roku, poprzedziło złożenie

kwiatów pod Bramą Straceń Cytadeli Warszawskiej.

Szeroko nakreślony program obrad wypełniło osiem referatów.

Stan badań nad dziejami rewolucji 1905 roku na ziemiach polskich przedstawił prof. dr Feliks Tych. Referent skonstatował istnienie w literaturze przedmiotu daleko idących dysproporcji — przykładowo znacznie lepiej poznana jest problematyka udziału